

К. В. Ігнатенко, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ ПРИЙОМНИХ БАТЬКІВ ДО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Ігнатенко К. В.

Сутність та структура готовності прийомних батьків до виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Проблема готовності до діяльності є однією із головних в сучасній соціально-педагогічній науці. Готовність передбачає наявність певних знань, умінь, навиків. Знання сутності та структури готовності прийомних батьків до виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, необхідні спеціалістам соціальної сфери, які займаються відбором та підготовкою кандидатів у прийомні батьки.

Ключові слова: готовність, психологічна готовність, компетентність, професійна компетентність, компетенції прийомних батьків, структура готовності прийомних батьків.

Игнатенко Е. В.

Сущность и структура готовности приемных родителей к воспитанию детей-сирот и детей, оставленных без попечения родителей

Проблема готовности к деятельности является одной из главных в современной социально-педагогической науке. Готовность предусматривает наличие определенных знаний, умений, навыков. Знание сущности и структуры готовности приемных родителей к воспитанию детей-сирот и детей, оставленных без попечения родителей, необходимы специалистам социальной сферы, которые занимаются отбором и подготовкой кандидатов в приемные родители.

Ключевые слова: готовность, психологическая готовность, компетентность, профессиональная компетентность, компетенции приемных родителей, структура готовности приемных родителей.

Сьогодні, в час реформування старих систем догляду за дітьми-сиротами, в

час заміщення державних інституцій сімейними формами виховання, процес забезпечення прийомними батьками необхідних умов для повноцінного розвитку та навчання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, повинен приймати усвідомлений характер та ґрунтуватися на якісній підготовці й професійному відборі кандидатів у прийомні батьки.

Прийомна сім'я повинна відповідати високому рівню в класифікації сімей. До неї висовується ряд вимог. Перш за все це повинна бути нормальна сім'я, або така, яка виконує усі необхідні сімейні функції (сексуальну, репродуктивну, виховну, регулятивну, рекреативну, господарсько-побутову, економічну, первинної соціалізації дитини тощо).

Функціональна (здорова) сім'я характеризується гнучкою ієрархічною структурою влади, ясно сформульованими родинними правилами, сильною батьківською коаліцією. Здорова сім'я – це «система в русі», процес безперервної зміни, еволюції, становлення. Родинні правила тут відкриті і служать позитивними орієнтирами для зростання. Допускається зміна одних внутрішньо сімейних трикутників і коаліцій іншими без виникнення при цьому у членів сім'ї відчуття ревнощів або ненадійності. Друзі членів сім'ї, сусіди вільно почуваються у внутрішньому просторі сім'ї та з задоволенням приймаються в ньому. Здорова сім'я – це місце відкритого прояву прив'язаності, кохання, так само як і сварок, або навіть ненависті. Всі члени родини вільно беруть участь в інтенсивних міжособистісних взаєминах.

Чітка дистанція між поколіннями – один з основних компонентів в структурі добре функціонуючої сім'ї. Ясно, що батьки та діти не рівні між собою з точки зору таких понять як «влада» й «відповідальність». Взаємно солідарні батьки є, так би мовити, хребтом сім'ї, що забезпечує відчуття безпеки для дітей. Проте, здорова сім'я ґрунтується не на домінуванні батьків над дітьми, а на тому, що сила перших забезпечує безпеку для останніх. Оскільки ця сила чітко усвідомлюється та не береться під сумнів, батькам немає необхідності завжди відкрито проявляти

та безперервно доводити її існування як дітям, так і самим собі.

Стосунки між подружжям – психологічний центр всіх внутрішніх взаємодій у сім'ї. Мета виховання розглядається обома батьками як взаємодія, спільна, загальна, взаємна діяльність, направлена на зміну обставин життя, власної особистості та, як наслідок, особистості іншої людини. Стаючи вихователем, батьки повинні почати із себе, із зміни свого сприйняття дитини як незавершеного «нарису» людини. Лише шанобливе, засноване на довірі, що не має певну міру відповідальності, виховання може привести до оптимального формування особистості дитини.

Все це можливо за умови сформованості у прийомних батьків такого феномену як готовність в цілому та психологічна готовність до виховної діяльності з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, зокрема.

Проблема готовності до діяльності є однією із значимих в сучасній науці. У психолого-педагогічній літературі поняття «готовність» трактується неоднозначно. Поняття «готовність» поширилося в науці в 50-60 рр. у зв'язку з дослідженням в лабораторії Б. Г. Ананьєва людини як суб'єкта діяльності. На сьогоднішній день накопичений достатній теоретичний та експериментальний матеріал про готовність людини до різних видів діяльності, сформульовано поняття готовності до праці, визначений її зміст, структура, основні параметри та умови, що впливають на динаміку, тривалість і стійкість готовності (М. І. Дьяченко, Л. А. Кандибовіч, Я. Я. Коломінський, А. І. Кочетов, Н. В. Кузьміна, Н. Д. Левітов та ін.).

Мета статті – розглянути головні складові готовності прийомних батьків до виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Н. В. Кузьміна розглядає готовність як первинну, фундаментальну вихідну умову успішного виконання діяльності будь-якої складності. За своєю суттю готовність представляє міру мобілізації внутрішніх ресурсів людини з метою

найбільш ефективного вирішення певних завдань [1].

Так як виховна діяльність є головною задачею та метою створення інституту замісного сімейного виховання, а батьки, що беруть на себе відповідальність за дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, розглядаються нами як професійні вихователі, то ми можемо ототожнити готовність прийомних батьків до виховної діяльності з готовністю до професійної діяльності.

Як наголошується в «Психологічному словнику», головною особливістю готовності до професійної діяльності є передстартова активізація людини, що включає усвідомлення людиною своїх цілей, оцінку наявних умов, визначення найбільш імовірних способів дії; прогнозування мотиваційних, вольових, інтелектуальних зусиль, вірогідність досягнення результату, мобілізація сил, самонавіювання в досягненні цілей [2].

Визначення готовності до діяльності не може обмежуватися характеристиками досвідченості, майстерності, продуктивності праці; не менше важливо при оцінці готовності визначити внутрішні сили особистості, її потенціали та резерви, суттєві для підвищення продуктивності професійної діяльності в майбутньому. Готовність передбачає наявність певних знань, умінь, навиків; готовність до протидії, подолання перешкод, що виникають в процесі дії; приписування особистісного сенсу виконуваній дії [3].

Психологічна готовність є психічним станом, який характеризується мобілізацією ресурсів суб'єкта праці на оперативне або довгострокове виконання конкретної діяльності або трудового завдання.

Готовність взагалі – означає положення підготовленості, в якому організм налаштований на дію або реакцію. Це такий стан людини, при якій вона готова отримати користь з певного досвіду. Цей стан допомагає успішно виконувати свої обов'язки, правильно використовувати знання, досвід, особисті якості, зберігати самоконтроль і перебудувати діяльність при появі непередбачених перешкод [5, с. 32].

У структурі професійної готовності виділяється два компоненти: особистісний та діяльнісний. Особистісний компонент пов'язується з формуванням й розвитком відношення особистості до процесу діяльності, до об'єктів і суб'єктів діяльності, до результатів та до себе як суб'єкта діяльності. Діяльнісний компонент включає знання, уміння та навички, які необхідні для професійного виконання тієї чи іншої справи. Ці складові містять поняття **компетентності**, що ґрунтується на теоретичній та практичній готовності.

В «Енциклопедії соціальної педагогіки» дається декілька визначень **компетентності** – 1) поглиблене знання; 2) стан адекватного виконання завдання; 3) здатність до актуального виконання діяльності тощо [4]. У вітчизняній літературі компетентність визначена як: певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно та відповідально; здібність і вміння виконувати певні трудові функції; наявність спеціальної освіти, широкої загальної та спеціальної ерудиції, постійне підвищення своєї професійної підготовки; професійну підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань й обов'язків повсякденної діяльності; потенціальну готовність розв'язувати завдання «зі знанням справи». Компетентність можна визначити як рівень досягнень індивіда у сфері певної компетенції. Достатньо часто зустрічаються визначення компетентності за належністю до сфер вияву (комунікативна, емоційна), за рівнем усвідомленості (усвідомлена, неусвідомлена), за функціями (батьківська, материнська, викладацька, управлінська) тощо.

Компетентність прийомних батьків ми розглядаємо з точки зору такого феномена, як «професійна компетентність». Доведено, що прийомні батьки завжди виконують дві основні функції: батьківську та професійну. З одного боку прийомні батьки виконують батьківську функцію по відношенню до дитини, немає значення на який термін розміщена вона в сім'ю. Як батьки вони люблять дитину, відчують до неї прихильність, пов'язують з нею свою долю. З іншого боку, прийомні батьки повинні бути професіоналами, готовими до виконання

своїх професійних функцій. Наявність відповідного рівня професійної компетентності прийомних батьків є елементом їх готовності до виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

До чи не найважливіших сфер професійної компетенції прийомних батьків належать: задоволення потреб у повноцінному розвитку прийомної дитини, захист та виховання дитини-сироти; підтримка стабільності в її житті; представництво інтересів дитини-сироти тощо. Компетентність прийомних батьків формується не тільки завдяки отриманим знанням та апробованим навичкам і вмінням, а й на основі власної життєвого досвіду, розуміння різних підходів до ситуації та вибору методів її рішення. Набуття життєво важливих компетентностей повинно стати однією із головних цілей виховної діяльності. Основними компетентностями, на формування яких має бути спрямоване виховання дітей, які мали досвід проживання в інституційних закладах, мають стати: *соціальні компетентності*, пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості (здатність до співпраці; вміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях; *комунікативні* навички та навички взаєморозуміння; вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах; *мотиваційні компетентності*, пов'язані з інтересами, індивідуальним вибором особистості (навички адаптуватися та бути мобільним; бажання змінити життя на краще; вміння робити власний вибір та встановлювати особисті цілі тощо); *функціональні компетентності* пов'язані з умінням оперувати знаннями та фактичним матеріалом (здатність ефективно використовувати мову та символи, знання й інформаційну грамотність у різних ситуаціях) [4].

На жаль, ми не можемо стверджувати про цілісність та комплексність формування й розвитку професійних компетенцій прийомних батьків, необхідних для виховання дітей-сиріт, так як професійна підготовка з відповідним розподілом на теоретичні та практичні етапи в умовах Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, на які покладена відповідальність за відбір кандидатів у прийомні

батьки, майже не здійснюється, здебільшого через обмеженість матеріальних ресурсів.

Актуальність професійної підготовки прийомних батьків до виховання прийомних дітей не викликає сумніву. Вона важлива для прийомних батьків в період адаптації дитини до прийомної родини, до нових умов проживання та в подальші періоди розвитку й становлення її особистості. Особливо необхідні батькам знання про:

- психологічні особливості дітей-сиріт та дітей, позбавлених, батьківського піклування (депривація, формування прихильності, психотравма, минулий досвід дитини);
- загальні питання психології розвитку дитини; особливості розвитку дитини на різних вікових етапах: дошкільний, молодший шкільний, підлітковий період, вікові кризи);
- роль особистості батьків у вихованні прийомної дитини, а також основи взаємодії прийомних батьків з членами кровної сім'ї дитини;
- різні методи виховання дітей в прийомній сім'ї;
- особливості спілкування і взаємодії в прийомній сім'ї (діти - батьки, прийомні - кровні діти, прийомні діти - інші родичі);
- організацію дозвілля з прийомними дітьми, які потребують особливої педагогічної уваги, у зв'язку з обмеженими можливостями здоров'я, наявністю особливих освітніх потреб, схильністю до різних проявів девіантної поведінки тощо [6, с. 97].

Прийомні батьки повинні уміти:

- організовувати спільні соціально-орієнтовані та дозвілєві виховні справи, направлені на підвищення власного потенціалу у сфері соціальної адаптації вихованців, які мають соціальний статус дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- здійснювати виховну роботу, направлену на корекцію поведінки та

реабілітацію вихованців, що проживають в сім'ї.

Проведенню даних заходів повинно передувати вивчення рівня готовності прийомних батьків до виховної діяльності з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, та їх диференціація залежно від результатів діагностики.

Для цього можуть бути використані наступні форми і методи діагностики: анкетування; біографічний метод; вивчення досвіду родинного виховання; індивідуальна аналітична бесіда; інтерв'ювання; метод незалежних характеристик; метод емпатійного слухання; методика нескінчених речень; психологічне та дидактичне тестування; психолого-педагогічне спостереження; проектні методики; твори батьків на теми: "Ідеальна сім'я. Яка вона?", "Ідеальна дитина", "Наша сім'я", "Друзі нашої сім'ї", "Наші захоплення", "Наші діти"; тематичні відвідини сім'ї.

Саме це обумовлює відбір змісту, а також форм і методів організації педагогічної освіти прийомних батьків. До них можна віднести: бібліографічні огляди психолого-педагогічної літератури з проблем родинного виховання; вечори питань та відповідей; зустрічі за круглим столом; випуск журналу-естафети з проблем родинного виховання; випуск інформаційних та тематичних педагогічних бюлетенів "Перлини родинної педагогіки"; ділові ігри; демонстрація фільмів на теми виховання з подальшим обговоренням; індивідуальне та групове консультування; когнітивно-поведінкові тренінги; комунікативні тренінги; конкурси на кращого знавця родинної педагогіки; конференції з обміну досвідом родинного виховання; майстер-класи; метод вербальних дискусій; метод відео корекції; метод групової дискусії; метод ігротерапії; метод конструктивної суперечки; метод спільних дії; огляд новинок психолого-педагогічної літератури; оглядові і тематичні книжкові виставки; відкриті уроки для батьків із прийомних сімей; педагогічні вікторини; педагогічні виставки по обміну досвідом родинного виховання; педагогічні диспути і дискусії; педагогічні доручення; постійно-діючі

оглядові і тематичні книжкові виставки з проблем родинного виховання; презентація новинок психолого-педагогічної літератури та періодичних видань з питань родинного виховання; психолого-педагогічні консультації; психолого-педагогічні практикуми; психолого-педагогічний лекторій; вирішення анонімних проблемних ситуацій; батьківські групи - як форма групової роботи з психокорекції неоптимальних моделей взаємин в прийомній сім'ї; родинні педагогічні читання тощо.

У зоні особливої уваги соціального педагога має бути керівництво самоосвітою прийомних батьків. Зміст вище перелічених форм взаємодії з членами прийомних сімей має бути направлений:

- на ознайомлення батьків з різними аспектами адаптації дитини в прийомній сім'ї;

- на вивчення позитивного досвіду родинного виховання та соціальної адаптації дітей в кровних та прийомних родинах;

- на профілактику та корекцію неоптимальних моделей родинного виховання: диктату, гіперпротекції, конфронтації і т.д.;

- на корекцію негативних рис особистості самих батьків;

- на ознайомлення батьків з педагогічно доцільними формами та методами родинного виховання;

- на ознайомлення батьків з різними проявами девіантної поведінки й способами їх корекції [6, с. 105].

Виходячи з вищесказаного, ми вважаємо, що структура готовності прийомних батьків до виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, включає *три компоненти*:

Мотиваційно-ціннісний – забезпечує світогляд і спрямованість, виражає потреби, інтереси, ідеали, прагнення, морально-етичні якості особистості, відповідні вибраній справі, а саме бути прийомними батьками.

Інформаційно-змістовний – характеризується наявністю знань про

особливості процесу прийняття та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Організаційно-діяльнісний:

- наявність когнітивних умінь:

- а) аналізувати свій досвід та досвід інших;
- б) аналізувати та виявляти поведінкові та освітні проблеми дітей;
- в) застосовувати на практиці свої знання;

- наявність комунікативних умінь:

- г) виявляти та долати негативні почуття (агресію, ворожість), які впливають на взаємини з прийомною дитиною;
- д) спостерігати, розуміти стосунки між людьми;
- е) спілкуватися вербально і невербально.

Таким чином, підготовка прийомних батьків до виховання дітей-сиріт є цілісною системою соціально-медичних, психолого-педагогічних, економічних знань, направленою на якнайповнішу адаптацію дітей-сиріт до прийомної сім'ї та суспільства в цілому. Важливою умовою її ефективності є готовність прийомних батьків до виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яка є інтегральною освітою; структура якої, окрім загальних професійно-значимих якостей, включає позитивне відношення до даного виду діяльності, а також необхідні для цієї діяльності знання та уміння, складові професійної компетентності прийомних батьків. Готовність прийомних батьків до виховання дітей-сиріт проходить складну дорогу від бажання створити прийомну сім'ю до формування у кандидатів в прийомні батьки системи знань, умінь та навиків, необхідних для виховної діяльності.

Література

1. **Яскевіч О. В.** Поняття компетентності в сучасному педагогічному дискурсі [Електронний ресурс] / О. Яскевич // Науковий вісник Донбасу :

електронне наукове видання – 2010. – 1 (9) – Режим доступу до журн. : http://almater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN10/10yovspd.pdf.

2. **Психологический словарь** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://azps.ru/handbook/g/goto657.html>

3. **Психологический словарь** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://psi.webzone.ru/st/023600.htm>

4. **Соціальна педагогіка** [Текст] : мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Звереві; Мін-во освіти і науки України та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.

5. **Белоус О. В.** Содержание готовности социального педагога к работе с замещающими семьями / О. Белоус // Развитие альтернативных форм жезнеустройства детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей : международный сборник научных статей. – Армавир : Редакционно-издательский центр АГПУ, 2009. – С. 28-35.

6. **Закутько В. И.** Подготовка будущих социальных педагогов к работе с членами замещающих и кровных семей воспитанников, имеющих социальный статус детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей / В. Закутько // Развитие альтернативных форм жезнеустройства детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей : международный сборник научных статей. – Армавир : Редакционно-издательский центр АГПУ, 2009. – С. 96-111.

Ignatenko K.

Essence and structure of readiness of adopting parents to education of children-orphan and children, leave without the care of parents

A problem of readiness to activity is to one of main in modern social-pedagogical science. Readiness contains the knowledge, abilities, and skills. Knowledge of essence and structure of readiness of adopting parents for education of children-orphan and children, leave without the care of parents, need to the specialists of social sphere, which are engaged in a selection and preparation of candidates in adopting parents.

Keywords: readiness, psychological readiness, competence, professional competence, competences of adopting parents, structure of readiness of adopting

parents.

Відомості про автора

Ігнатенко Катерина Володимирівна – аспірант II курсу, асистент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Основні наукові інтереси зосереджені навколо проблематики підготовки прийомних батьків до виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.